

*Кацярына Варанько,
галоўны бібліяграф Нацыянальнай
бібліятэкі Беларусі*

Сямёнаў-Цян-Шанскі Пётр Пятровіч

Сямёнаў-Цян-Шанскі нарадзіўся ў Разанскай губерні. Пасля заканчэння Пецябургскага універсітэта ён стаў членам Рускага геаграфічнага таварыства, а з 1873 года — яго віцэ-прэзідэнтам. Вучоны прымаў непасрэдны ўдзел у падрыхтоўцы многіх буйных экспедыцый.

У 1849 годзе ён аб'ехаў Разанскую, Тульскую, Варонежскую губерні. Гэтае падарожжа дало Сямёнаву багаты матэрыял для магістэрскай дысертацыі.

Дапытлівага вучонага вабіў адзін з цэнтральных азіяцкіх горных хрыбтоў — Цянь-Шань. Пасля вялікай і стараннай падрыхтоўкі Сямёнаў адправіўся ў далёкую экспедыцыю ў глыбіню Азіі, на снежныя вяршыні Цянь-Шаня. Летам 1856 года ён дасягнуў горада Вернага (цяпер Алматы) і адтуль пранік ва ўнутраныя часткі вялізнай горнай краіны, у той час зусім не вядомай навуцы. У наступным годзе падарожнік прайшоў на высокія горы Цянь-Шаня да вытокаў вялікай сярэднеазіяцкай ракі Сырдар'і (вярхоўя Нарына) і да масіва Хан-Тэнгры. Гэта было смелае падарожжа, якое паклала пачатак многім іншым экспедыцыям рускіх вучоных.

Навуковыя вынікі цяншанскай экспедыцыі Сямёнава аказаліся выключна важнымі. У той час большасць вучоных была згодна з думкай нямецкага географа Гум-

больдта, які сцвярджаў, што горы Цэнтральнай і Сярэдняй Азіі — вынік вулканічнай дзейнасці. Сямёнаў не выявіў на Цянь-Шані ні вулканаў, ні вулканічных гор. Гэтым ён адхіліў памылковую тэорыю нямецкага вучонага. У глыбіні Цянь-Шаня даследчык сустрэў гіганцкія ледавікі. Гэта было адным з яго буйных адкрыццяў, тым больш, што ніхто не мог і меркаваць аб магчымасці аледзянення ў гэтай горнай сістэме, акружанай спякотнымі пустынямі Гобі, Такла-Макана і Турана. Велізарнай заслугай Сямёнава з'яўляецца і тое, што ён указаў шляхі практычнага выкарыстання глебы, расліннасці і жывёльнага свету ў нанова адкрытай горнай краіне. Ён сабраў каштоўнейшыя матэрыялы па геаграфіі, заалогіі і батаніцы, вызначыў геалагічную, геамарфалагічную будову горнай сістэмы. За выдатныя навуковыя заслугі ў даследаванні і вывучэнні горных сістэм Сярэдняй Азіі да прозвішча Сямёнава было ў 1906 годзе дабаўлена Цян-Шанскі.

Вялікі рускі географ пакінуў багацейшую навуковую спадчыну. Ён з'яўляецца аўтарам буйнейшых геаграфічных прац. У 1896 годзе выйшла трохтомная праца вучонага "Гісторыя паўвекавой дзейнасці Рускага геаграфічнага таварыства". У гэтым выдатным дапаможніку па гісторыі рускай геаграфічнай навукі падрабязна расказваецца аб усіх рускіх падарожжах і экспедыцыях, пачынаючы з 1845 года. Пад кіраўніцтвам Сямёнава быў складзены "Геаграфічна-статыстычны слоўнік Расійскай імперыі" ў пяці тамах. На пачатку XX стагоддзя вучоны ў супрацоўніцтве са сваім сынам В.П.Сямёнавым і акадэмікам В.І.Ламанскім выдаў грандыёзную шматтомную працу "Расія. Поўнае геаграфічнае апісанне нашай айчыны". Пяру Сямёнава-Цян-Шанскага належыць каля сотні работ. Ён адзін з першых прапанаваў падзел Еўрапейскай Расіі на 12 геаграфічных раёнаў. Створаная Сямёнавым простая і зразумелая схема раянавання атрымала ў свой час прызнанне і шырокае распаўсюджанне. Агульнавядомыя даследаванні вучонага па эканамічнай геа-

графіі і статыстыцы. Па яго ініцыятыве ў 1870 годзе ў Пецярбургу быў скліканы першы Усерасійскі статыстычны з'езд. Ён таксама ўзначальваў першы ўсерасійскі перапіс насельніцтва 1897 года.

Сямёнаў-Цян-Шанскі лічыў, што геаграфія — важная галіна чалавечых ведаў, патрэбная народу, які імкнецца пазнаць сваю радзіму, яе багацці.

У апошнія гады жыцця вучоны быў членам 73 навуковых і грамадскіх арганізацый, ганаровым членам шэрага расійскіх акадэміяў, усіх універсітэтаў Расіі, Рускага геаграфічнага таварыства і многіх замежных геаграфічных таварыстваў. Імя П.П.Сямёнава-Цян-Шанскага адзначана на карце свету. У яго гонар названы горы, хрыбты і вяршыні на Шпіцбергене, Алясцы, у Цэнтральнай Азіі, кітайскай правінцы Цінхай, на Цянь-Шані, Каўказе, у Мангольскім Алтаі.

* * *

Літаратура аб П.П.Сямёнаве-Цян-Шанскім

Семенов-Тянь-Шанский П.П. Мемуары. — Т. 2. Путешествие в Тянь-Шань в 1856—1857 годах / Вступ. ст. Н.Г.Фрадкина. — М.: ОГИЗ, 1946. — 256 с.

Козлов И.В., Козлова А.В. Петр Петрович Семенов-Тянь-Шанский (1827—1914) / Отв. ред. Э.М.Мурзаев. — М.: Наука, 1991. — 267 с.

Алдан-Семенов А.И. Семенов-Тянь-Шанский. — М.: Мол. гвардия, 1965. — 304 с.

Антошко Я., Соловьев А. У истоков Якарта: К 150-летию со дня рождения П.П.Семенова-Тянь-Шанского. — М.: Мысль, 1977. — 128 с.

Леонов Н.И. Петр Петрович Семенов-Тянь-Шанский: (К столетию первого путешествия в Тянь-Шань в 1856 и 1857 гг.). — М.: Гос. изд-во геогр. лит., 1957. — 47 с.

Чернявский В.И. Петр Петрович Семенов-Тянь-Шанский и его труды по географии. — М.: Гос. изд-во геогр. лит., 1955. — 296 с.